FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
10 (2)-son

UDK: 747.012:7.05

Akramova Kamola Alisher qizi,
Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti
interyer dizayni yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

INTERYER DIZAYNINING ESTETIK VA FUNKSIONAL ASOSLARI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA MILLIY AN’ANALAR UYG‘UNLIGI

Annotatsiya. Mazkur maqolada interyer dizaynining estetik va funksional asoslari, zamonaviy loyihalash tamoyillari hamda milliy an’analarning ichki makonni tashkil etishdagi ahamiyati nazariy jihatdan tahlil qilingan. Kompozitsion yaxlitlik, ergonomik qulaylik, ekologik mas’uliyat va milliy-madaniy mazmun interyerning o‘zaro bog‘liq xususiyatlari sifatida o‘rganilgan. Raqamli loyihalash texnologiyalari, zamonaviy materiallar va yoritish tizimlarining interyer shakllanishiga ta’siri yoritilgan. O‘zbek amaliy bezak san’ati namunalarini zamonaviy makonda qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilinib, interyer yechimlarini badiiy uyg‘unlik, amaliy qulaylik va milliy-madaniy muvofiqlik mezonlari asosida baholashga qaratilgan uch mezonli nazariy model taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: interyer dizayni, estetika, funksionallik, ergonomika, kompozitsiya, milliy an’analar, amaliy bezak san’ati, raqamli loyihalash, ekologik dizayn, badiiy uyg‘unlik, milliy-madaniy muvofiqlik.

ЭСТЕТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДИЗАЙНА ИНТЕРЬЕРА: ГАРМОНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ

Аннотация. В статье теоретически анализируются эстетические и функциональные основы дизайна интерьера, современные принципы проектирования и значение национальных традиций в организации внутреннего пространства. Композиционная целостность, эргономический комфорт, экологическая ответственность и национально-культурное содержание рассматриваются как взаимосвязанные характеристики интерьера. Освещается влияние технологий цифрового проектирования, современных материалов и систем освещения на формирование интерьерной среды. Анализируются возможности применения образцов узбекского декоративно-прикладного искусства в современных интерьерах. Предлагается теоретическая модель оценки интерьерных решений по трём критериям: художественная гармония, практическое удобство и национально-культурное соответствие.

Ключевые слова: дизайн интерьера, эстетика, функциональность, эргономика, композиция, национальные традиции, декоративно-прикладное искусство, цифровое проектирование, экологический дизайн, художественная гармония, национально-культурное соответствие.

AESTHETIC AND FUNCTIONAL FOUNDATIONS OF INTERIOR DESIGN: HARMONY BETWEEN CONTEMPORARY APPROACHES AND NATIONAL TRADITIONS

Abstract. This article theoretically examines the aesthetic and functional foundations of interior design, contemporary design principles, and the significance of national

traditions in organizing interior spaces. Compositional integrity, ergonomic comfort, environmental responsibility, and national-cultural identity are considered interconnected characteristics of interior design. The article explores the influence of digital design technologies, modern materials, and lighting systems on the formation of interior environments. It also analyzes the possibilities of incorporating Uzbek decorative and applied arts into contemporary interiors. A three-criterion theoretical model is proposed for evaluating interior design solutions based on artistic harmony, practical convenience, and national-cultural compatibility.

Keywords: interior design, aesthetics, functionality, ergonomics, composition, national traditions, decorative and applied arts, digital design, ecological design, artistic harmony, national-cultural compatibility.

KIRISH

Interyer dizayni insonning yashashi, mehnat qilishi, ta’lim olishi va dam olishi uchun mo‘ljallangan ichki makonni estetik, funksional va ergonomik talablar asosida tashkil etishga qaratilgan ijodiy-loyihaviy faoliyatdir. U nafaqat xonani bezash, balki makonning vazifasi, inson ehtiyojlari, harakatlanish qulayligi, yoritish, materiallar va madaniy muhitni yagona tizimda shakllantirishni nazarda tutadi. F. D. K. Ching va C. Binggeli interyer dizayniga oid tadqiqotlarida makonni rejalashtirish, dizayn elementlari, yoritish va materiallardan foydalanish masalalarini kompleks yoritgan [1].

Zamonaviy interyer dizayni estetik jozibadorlik bilan bir qatorda xavfsizlik, ergonomik qulaylik, ekologik mas’uliyat va resurslardan oqilona foydalanishni ham talab etadi. Uch o‘lchamli modellashtirish dasturlari, yangi materiallar va energiya tejamkor yoritish tizimlari loyihalash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq texnologiyalarning mavjudligi o‘z-o‘zidan sifatli interyerni ta’minlamaydi. Ular inson ehtiyojlari, makon vazifasi va madaniy xususiyatlarga muvofiq qo‘llanilgandagina samarali natija beradi.

O‘zbekistonning boy me’moriy merosi va amaliy bezak san’ati interyer dizayni uchun muhim ijodiy manba hisoblanadi. Ganchkorlik, yog‘och o‘ymakorligi, kulolchilik, kashtachilik va an’anaviy matolar zamonaviy makonga milliy qiyofa bag‘ishlaydi. Ushbu merosni zamonaviy loyihalarda qo‘llashda uni faqat bezak sifatida emas, balki tarixiy tajriba va madaniy mazmun ifodasi sifatida anglash muhimdir. UNESCOning 2003-yildagi Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to‘g‘risidagi konvensiyasida an’anaviy hunarmandchilik madaniy merosning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan [5].

Mavzuning dolzarbligi interyerni estetik va texnik talablar bilan bir qatorda inson ehtiyojlari hamda milliy-madaniy xususiyatlar uyg‘unlashadigan yaxlit muhit sifatida o‘rganish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi interyer dizaynining estetik va funksional asoslarini tahlil qilish, zamonaviy loyihalash tamoyillari bilan milliy an’analar o‘rtasidagi uyg‘unlikni ochib berish hamda interyer yechimlarini kompleks baholash mezonlarini shakllantirishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

interyerning badiiy xususiyatlari va funksional talablarini o‘rganish;

ergonomikaning interyer dizaynidagi ahamiyatini aniqlash;

milliy amaliy bezak san’ati elementlarini zamonaviy makonda qo‘llash imkoniyatlarini tahlil qilish;

interyer yechimlarini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Interyer dizaynining nazariy asoslarini o‘rganishda F. D. K. Ching va C. Binggelining Interior Design Illustrated asari muhim manbalardan biri hisoblanadi. Unda makonni tashkil etish, kompozitsiya, rang, material, yoritish va interyer elementlarining o‘zaro munosabatlari yoritilgan [1]. Ushbu qarashlar interyerning estetik yaxlitligini ta’minlashda alohida elementlar o‘rtasidagi mutanosiblik muhimligini ko‘rsatadi.

J. Panero va M. Zelnikning Human Dimension and Interior Space asarida inson tanasining o‘lchamlari, harakatlanish imkoniyatlari va ichki makon o‘rtasidagi munosabatlar tahlil qilingan [2]. Mazkur tadqiqot ergonomik talablarni hisobga olgan holda mebel, jihozlar va harakatlanish hududlarini loyihalash uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

U. Makdonou va M. Braungartning Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things asarida ekologik loyihalash, materiallardan oqilona foydalanish, qayta ishlash va resurslarni tejash tamoyillari yoritilgan [3]. Ushbu yondashuv interyer dizaynida uzoq muddat xizmat qiladigan va ekologik jihatdan maqbul materiallarni tanlash zarurligini asoslaydi.

A. Rapoportning House Form and Culture asarida turar joy shakllanishiga ijtimoiy va madaniy omillarning ta’siri o‘rganilgan [4]. Muallifning qarashlari interyer dizaynida milliy turmush tarzi, urf-odatlar va madaniy qadriyatlarni hisobga olish muhimligini anglashga yordam beradi.

Shuningdek, UNESCOning 2003-yildagi Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to‘g‘risidagi konvensiyasi an’anaviy hunarmandchilik va madaniy merosni asrashning xalqaro-huquqiy asoslarini belgilaydi [5].

Tahlil qilingan manbalar interyer dizaynining estetik, ergonomik, ekologik va madaniy jihatlarini alohida yo‘nalishlarda yoritadi. Mazkur tadqiqotda esa ushbu jihatlarni o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish va ularni uchta umumlashtiruvchi mezon asosida tizimlashtirishga e’tibor qaratiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi nazariy va qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, tasniflash hamda ilmiy umumlashtirish usullariga asoslanadi. Interyer dizayniga oid ilmiy adabiyotlar, ergonomik talablar, ekologik loyihalash tamoyillari va milliy hunarmandchilik an’analari o‘rganilib, ularning o‘zaro munosabatlari tahlil qilindi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil — interyer dizaynining estetik, funksional va madaniy asoslarini o‘rganish;

Qiyosiy tahlil — zamonaviy loyihalash tamoyillari va milliy bezak san’ati xususiyatlarini taqqoslash;

Tizimli yondashuv — interyer elementlarini yagona badiiy-funksional tizim sifatida ko‘rib chiqish;

Umumlashtirish — mavjud ilmiy qarashlar asosida interyerni baholash mezonlarini shakllantirish;

Nazariy modellashtirish — badiiy uyg‘unlik, amaliy qulaylik va milliy-madaniy muvofiqlikni birlashtiruvchi konseptual modelni ishlab chiqish.

Tadqiqot empirik tajriba natijalariga emas, mavjud nazariy qarashlar va ilmiy manbalar tahliliga asoslanadi.

NATIJALAR

Nazariy tahlil natijasida interyer dizaynining estetik, funksional va milliy-madaniy xususiyatlari o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar sifatida aniqlandi.

Interyer dizaynining estetik asoslari. Interyerning estetik qiymati shakl, rang, faktura, yoritish, mebel va bezak elementlarining yagona kompozitsiyaga birlashishi orqali namoyon bo‘ladi. Kompozitsion muvozanat, ritm, mutanosiblik, kontrast va masshtab makonning badiiy xarakterini belgilaydi [1].

Ranglar interyerning hissiy ta’siri va vizual idrokiga ta’sir ko‘rsatadi. Yorug‘ ranglar ayrim sharoitlarda makonni kengroq ko‘rsatishi, to‘q ranglar esa unga vazminlik bag‘ishlashi mumkin. Materiallarning vizual va taktil xususiyatlari ham interyerning badiiy ifodasini boyitadi. Yog‘och, tosh, shisha, metall va matolardan foydalanishda ularning estetik xususiyatlari bilan birga chidamliligi va ekspluatatsion talablari ham hisobga olinishi lozim.

Yoritish interyerning estetik va amaliy vazifalarini birlashtiradi. Tabiiy yorug‘likdan samarali foydalanish, umumiy va mahalliy yoritish vositalarini to‘g‘ri joylashtirish makonning hajmi va fakturasini yaxshiroq idrok etishga yordam beradi.

Interyer dizaynining funksional va ergonomik asoslari. Interyerning funksional sifati uning inson ehtiyojlariga mosligi, foydalanish qulayligi va xavfsizligi bilan belgilanadi. Shu sababli mebel joylashuvi, harakatlanish yo‘laklari, ishchi yuzalar va saqlash tizimlari loyihalash jarayonida hisobga olinishi zarur.

Ergonomika inson tanasining o‘lchamlari, harakatlanish imkoniyatlari va kundalik faoliyatiga mos makon tashkil etishni nazarda tutadi [2]. Mebel balandligi, o‘tish yo‘laklarining kengligi, eshiklarning ochilish yo‘nalishi va jihozlar orasidagi masofa foydalanish qulayligiga bevosita ta’sir qiladi.

Funksional rejalashtirish xonani faoliyat turlariga mos zonalarga ajratishni ham qamrab oladi. Turar joylarda dam olish, ovqatlanish, ishlash va buyumlarni saqlash hududlarini to‘g‘ri tashkil etish kundalik faoliyatni yengillashtiradi. Kichik xonalarda ko‘p vazifali mebel va vertikal saqlash tizimlaridan foydalanish maydondan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Zamonaviy interyer dizayni yondashuvlari. Zamonaviy interyer dizaynida minimalizm, funksional zonalashtirish, moslashuvchan makon, ekologik mas’uliyat va raqamli loyihalash muhim yo‘nalishlar hisoblanadi.

Uch o‘lchamli modellashtirish dasturlari loyihaning hajmiy yechimlarini oldindan ko‘rish, rang va materiallarni taqqoslash hamda mebel joylashuvini tekshirish imkonini beradi. Aqlli yoritish va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari foydalanish qulayligi hamda energiya samaradorligini oshirishi mumkin.

Ekologik dizayn materiallarning kelib chiqishi, resurs sarfi, xizmat muddati va qayta foydalanish imkoniyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Makdonou va Braungart ilgari surgan ekologik yondashuv materiallarni qayta ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish muhimligini ko‘rsatadi [3].

Milliy an’analar va zamonaviy interyer uyg‘unligi. O‘zbek amaliy bezak san’atidagi ganchkorlik, yog‘och o‘ymakorligi, kulolchilik, kashtachilik va an’anaviy to‘qimachilik namunalari zamonaviy interyer uchun muhim ijodiy manba hisoblanadi.

Milliy elementlarni interyerga kiritishda mutanosiblik va maqsadga muvofiqlik muhim. Ganchkorlik panellari badiiy aksent sifatida, yog‘och o‘ymakorligi eshik va dekorativ to‘siqlarda, qo‘lda tayyorlangan keramika va an’anaviy matolar esa zamonaviy jihozlar bilan uyg‘unlikda qo‘llanishi mumkin.

Samarqand, Buxoro va boshqa tarixiy shaharlar me’moriy bezaklaridagi geometrik hamda o‘simliksimon naqshlar zamonaviy interyer kompozitsiyasi uchun ijodiy manba bo‘la oladi. Bunda naqshlarning tarixiy va madaniy mazmunini hisobga olish, ularni shunchaki dekorativ belgi sifatida qo‘llashdan saqlanish zarur.

A. Rapoportning madaniyat va turar joy shakllanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi qarashlari milliy turmush tarzi, mehmon kutish madaniyati va mahalliy sharoitlarni interyer loyihalashda hisobga olish zarurligini asoslaydi [4].

Interyerni baholashning uch mezonli nazariy modeli.

Tadqiqot doirasida interyer dizayni yechimlarini kompleks tahlil qilishga qaratilgan uch mezonli nazariy model taklif etildi. Model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Badiiy uyg‘unlik mezoni. Kompozitsion yaxlitlik, ranglar mutanosibligi, shakl va fakturalar munosabati, yoritish yechimi hamda umumiy badiiy g‘oyaning izchilligini qamrab oladi.

Amaliy qulaylik mezoni. Funksional zonalashtirish, ergonomik talablar, harakatlanish qulayligi, xavfsizlik, materiallarning ekspluatatsion xususiyatlari va maydondan samarali foydalanishni ifodalaydi.

Milliy-madaniy muvofiqlik mezoni. Mahalliy madaniy xususiyatlarning loyihada asosli aks ettirilishi, milliy hunarmandchilik namunalaridan o‘rinli foydalanish va an’anaviy mazmunni zamonaviy makon bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi.

Modelning umumiy tuzilishi:

Modelning mazmuni shundan iboratki, interyer sifati alohida elementlar bilan emas, balki badiiy, amaliy va madaniy xususiyatlarning o‘zaro muvofiqligi asosida baholanadi. Masalan, milliy naqshlardan foydalanish interyerning badiiy qiyofasini boyitishi mumkin, biroq ularning haddan tashqari ko‘p qo‘llanilishi kompozitsion muvozanatni buzishi ehtimoli mavjud.

MUHOKAMA

Tahlil natijalari interyer dizaynida estetik va funksional talablarni alohida ko‘rib chiqish uning sifatini to‘liq baholash imkonini bermasligini ko‘rsatadi. Badiiy jihatdan ta’sirchan, ammo inson ehtiyojlariga mos bo‘lmagan makonning amaliy qiymati pasayadi. Aksincha, faqat funksional talablarga asoslangan va madaniy mazmuni yetarlicha hisobga olinmagan interyer ham o‘zining badiiy imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta olmaydi.

Ergonomika inson ehtiyojlariga mos makon yaratishning muhim sharti hisoblanadi [2]. Raqamli loyihalash vositalari muqobil yechimlarni oldindan ko‘rish va taqqoslash imkoniyatini kengaytiradi [1]. Ekologik yondashuv materiallarning xizmat muddati va resurs sarfini hisobga olishni talab etadi [3]. Milliy-madaniy tahlil esa interyerning turmush tarzi, hunarmandchilik va tarixiy xotira bilan bog‘liq jihatlarini ochib beradi [4; 5].

Taklif etilgan uch mezonli model mazkur yo‘nalishlarni yagona tahliliy tizimga birlashtiradi. Uning o‘ziga xos jihati estetik, funksional va madaniy talablarni birgalikda baholash uchun konseptual asos yaratishidir.

Shu bilan birga, modelning boshqa baholash tizimlaridan ustunligini yoki mutlaqo yangi ekanini tasdiqlash uchun maxsus qiyosiy tadqiqotlar talab etiladi. Uning amaliy imkoniyatlarini tekshirish maqsadida turar joylar, ta’lim muassasalari, mehmonxonalar va jamoat binolari interyerlarini qiyosiy tahlil qilish, mutaxassislar bahosi hamda foydalanuvchilar fikrini o‘rganish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Tadqiqot natijasida interyer dizaynining estetik, funksional va milliy-madaniy jihatlari o‘zaro bog‘liq xususiyatlar sifatida tahlil qilindi. Kompozitsion yaxlitlik

makonning badiiy ta’sirini kuchaytirsa, ergonomik yechimlar undan foydalanish qulayligini ta’minlaydi. Milliy an’analarning asosli qo‘llanilishi esa interyerga tarixiy xotira va o‘ziga xoslik bag‘ishlaydi.

Zamonaviy texnologiyalar, ekologik yondashuvlar va yangi materiallar dizaynerning imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq ular inson ehtiyojlari, makonning vazifasi va madaniy muhit bilan uyg‘unlashtirilgandagina samarali natija beradi.

Tadqiqotning asosiy natijasi sifatida interyer dizaynini badiiy uyg‘unlik, amaliy qulaylik va milliy-madaniy muvofiqlik mezonlari asosida baholashga qaratilgan uch mezonli nazariy model taklif etildi. Ushbu model interyer loyihalarini tahlil qilish, muqobil yechimlarni taqqoslash va takomillashtirish yo‘nalishlarini belgilash uchun konseptual asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kelgusida modelni turli funksional vazifaga ega interyer loyihalarida sinovdan o‘tkazish, baholash indikatorlarini ishlab chiqish va mutaxassislar ishtirokida ekspert baholashini tashkil etish uning amaliy ahamiyatini aniqlash imkonini beradi.

Shunday qilib, interyer dizayni zamonaviy texnologiyalar va milliy merosning oddiy birikmasi emas, balki inson ehtiyojlari, badiiy tafakkur, amaliy talablar va madaniy qadriyatlar o‘zaro ta’sir qiladigan yaxlit ijodiy jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ching, F. D. K., Binggeli, C. Interior Design Illustrated. 4th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2018. 400 p. ISBN: 978-1-119-37720-7.
2. Panero, J., Zelnik, M. Human Dimension and Interior Space: A Source Book of Design Reference Standards. New York: Whitney Library of Design, 1979. 320 p. ISBN: 978-0-8230-7271-2.
3. McDonough, W., Braungart, M. Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things. New York: North Point Press, 2002. 193 p. ISBN: 978-0-86547-587-8.
4. Rapoport, A. House Form and Culture. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969. 146 p. ISBN: 978-0-13-395681-8.
5. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 17 October 2003. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage (murojaat sanasi: 29.10.2026).
6. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011.